

УДК 349.2

Г. О. СПИЦИНА

**ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ
ДО СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА
ПРО ПРАЦЮ УКРАЇНИ В УМОВАХ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ**

Досліджено сучасні підходи до ключових аспектів розвитку законодавства про працю України. З'ясовано, що на цей час в нашій державі існує великий обсяг нормативно-правових актів, прийнятих у різні періоди, та які досить часто є неузгодженими між собою. При цьому, в науці трудового права основну увагу дослідники приділяють проблемам кодифікації трудового законодавства. Інші форми систематизації трудового законодавства фактично не досліджуються. Пропонується здійснювати систематизацію діючого законодавства про працю шляхом офіційної інкорпорації. Це в подальшому дозволить здійснити його ефективно кодифікацію зі збереженням випробуваних часом правових конструкцій.

Ключові слова: систематизація, кодифікація, консолідація, інкорпорація, перспективне законодавство.

Спицина А. А. Теоретические подходы к систематизации законодательства о труде Украины в условиях рыночной экономики

Исследованы современные подходы к ключевым аспектам развития законодательства о труде Украины. Выяснено, что в настоящее время в нашей стране существует большой объем нормативно-правовых актов, принятых в разные периоды, и которые зачастую являются несогласованными между собой. При этом, в науке трудового права основное внимание исследователи уделяют проблемам кодификации трудового законодательства. Другие формы систематизации трудового законодательства фактически не исследуются. Предлагается осуществлять систематизацию действующего законодательства о труде путем официальной инкорпорации. Это в дальнейшем позволит осуществить его эффективную кодификацию с сохранением испытанных временем правовых конструкций.

Ключевые слова: систематизация, кодификация, консолидация, инкорпорация, перспективное законодательство.

Spitsyna Hanna. Theoretical approaches to the systematization of labor legislation of Ukraine in the conditions of market economy

Studied modern approaches to key aspects of the development of labor legislation of Ukraine. It was found that at the present time in our country there is a large amount of legal acts adopted in different periods, which often are inconsistent with each other. In this case, in the science of labor law the main focus of researchers given to the problem of codification of labor legislation. Other forms of systematization of labor legislation do not actually studied. Proposed to systematize existing labor legislation by its official incorporation. This will allow implementing its effective codification of preserving time-tested legal structures.

Key words: *classification, codification, consolidation, incorporation, prospective legislation.*

За сучасних умов активного розвитку ринкових відносин та євроінтеграційних процесів в нашій країні не викликає сумніву необхідність дослідження та вироблення нових підходів до ключових аспектів розвитку законодавства про працю України. Як зазначає Т.А. Занфірова, трансформація трудових відносин, що викликана глобальними змінами в країні та світі, вимагає від сучасного трудового права адаптуватися до нових умов постіндустріалізму, постійно оновлюватися, пристосовуючись до відносин, що змінюються роботодавця¹. Особливо актуальним, на нашу думку, наразі є питання систематизації законодавства про працю України в умовах ринкової економіки. Зокрема, значна кількість нормативно-правових актів в сфері регулювання трудових та тісно пов'язаних із ними відносин, що накопичилась з радянських часів обумовлює складність їх сприйняття пересічному працівнику, тому в сучасних умовах необхідності набуває дослідження перспективних напрямів систематизації законодавства про працю в новітніх умовах.

Т.М. Рахманіна з цього приводу слушно вказує, що якщо проблеми систематизації залишити без уваги, то немає жодних сумнівів, що вже в найближчому майбутньому вони стануть надзвичайно гострими. Саме тому вже сьогодні поступово, крок за кроком, необхідно йти в напрямку послідовного впорядкування законодавства. Інакше ми скоро перестанемо орієнтуватися в складному нормативному масиві, заплутаемось навіть у якісних нових законах². На думку С.С. Карінського, систематизація законодавства складається в суворому послідовному розподілі всіх існуючих нормативних актів за задалегідь розробленим класифікаційним рубриками, передбаченими у затвердженій схемі відповідних збірників (або збірки) актів. Правильно організована систематизація трудового законодавства здійснює благодіючий вплив на його впорядкування, сприяючи усуненню прогалин, неузгодженостей, суперечностей у правовому регулюванні трудових відносин, дозволяє державним органам і громадянам краще орієнтуватися в чинному зако-

нодавстві та сприяє правильному його застосуванню. При цьому практика показує, що робота з удосконалення системи і систематизації законодавства являє собою, по суті, безперервний процес³.

Слід відзначити, що окремі аспекти систематизації трудового законодавства досліджувалися такими вченими як С.С. Карінський, М.Г. Александров⁴. В свою чергу, у сучасній науці трудового права основну увагу дослідники приділяють проблемам кодифікації трудового законодавства, а інші форми систематизації залишаються висвітленими недостатньо.

В загальній теорії права поняття «систематизація законодавства» визначають як постійну форму розвитку та впорядкування діючої правової системи. Так, як відзначає В.С. Нерсесянц, в сучасних цивілізованих державах є значна кількість нормативних актів, прийнятих різними правотворчими органами. Правотворчість не може зупинитися на певному етапі, а весь час перебуває в русі, розвитку в силу динамізму соціальних зв'язків, виникнення нових потреб суспільного життя, що вимагають правового регулювання. Постійно змінюється система права, її розвиток і вдосконалення, прийняття нових нормативних актів, внесення в них змін, скасування застарілих нормативних рішень об'єктивно обумовлюють упорядкування всього комплексу діючих нормативних актів, їх укрупнення, приведення у певну науково обґрунтовану систему, видання різного роду збірників і зібрань законодавства. Така діяльність по приведенню нормативних актів у єдину, упорядковану систему зазвичай називається систематизацією законодавства⁵. На думку вчених, правотворча функція сучасної держави потребує удосконалення. А це, в свою чергу, вимагає постійного розвитку та упорядкування усїєї сучасної правової системи та «правової матерії»⁶.

О.Ф. Скакун вказує, що систематизація нормативно-правових актів – це діяльність по упорядкуванню та удосконаленню законодавчих і підзаконних нормативно-правових актів, приведенню їх у єдину внутрішньо узгоджену систему⁷. Систематизація – це діяльність з упорядкування та об'єднання нормативних актів, приведення їх до єдиної, певної системи. Відповідно до правил законодавчої техніки діяльність по систематизації нормативного матеріалу повинна проводитись у певній послідовності⁸. Систематизація законодавства – це діяльність з упорядкування, удосконалення законодавства, приведення його у певну систему шляхом складання єдиних нормативно-правових актів або їх збірників⁹.

Здійснювати систематизацію нормативно-правових актів необхідно для: усунення суперечностей між нормативними актами; підвищення якості та ефективності законодавства; забезпечення доступності його використання громадянами, державними органами, громадськими

організаціями, комерційними корпораціями¹⁰. Систематизація законодавства дозволяє вирішити такі важливі задачі: розміщення у певній системі нормативно-правових актів полегшує їх облік та пошук; знаходження прогалин у нормативному матеріалі, застарілих, таких, що дублюють та суперечать один одному нормативних актів та швидка їх ліквідація в певній мірі впливають на забезпечення законності та правопорядку. Оперативне виявлення та усунення недоліків підвищують якість законодавства, сприяють його спрощенню, якості, транспарентності (прозорості), роблять розуміння законодавства доступним для широкого загалу населення та в кінцевому рахунку підвищують рівень правосвідомості громадян¹¹.

Таким чином, систематизація законодавства є необхідною умовою ефективної правотворчої діяльності, сприяє усуненню прогалин, протиріч у чинному законодавстві. Аналіз і оброблення чинних нормативних актів, з метою створення внутрішньо-узгодженої системи актів забезпечить зручні умови при реалізації своїх прав та обов'язків суб'єктами правовідносин.

Нині за умов активного розвитку ринкової економіки трудові та тісно пов'язані з ними відносини в Україні зазнають постійних змін, однак діюча нормативна база залишається не упорядкованою, застарілою, що породжує великі труднощі в знаходженні та використанні діючих норм права. Як відзначають Н.Б. Болотіна, Г.І. Чанишева, слід констатувати, що сучасна система трудового права вийшла за рамки тієї структури, яка відображена в Кодексі законів про працю України (далі – КЗпП). Це, звичайно, не дивно, адже КЗпП був прийнятий майже 30 років тому. Зміни, що вносилися до нього, не вплинули на структуру основного трудового закону, вона залишилася «старомодною», мов сукня, що вийшла з моди. Значною мірою нові умови праці регламентуються більш сучасними законами та підзаконними нормативно-правовими актами, тому далеко не всі названі правові інститути відображені у КЗпП¹². Хоч КЗпП і є основним джерелом трудового права, він не в змозі забезпечити повне регулювання трудових та тісно пов'язаних з ними відносин. У багатьох випадках статті його мають відсилочний, або бланкетний, характер. Специфіка трудових відносин у певних галузях народного господарства та інші об'єктивні умови потребують конкретизації окремих положень Кодексу відповідно до цих умов шляхом прийняття нормативних актів підзаконного характеру¹³.

В свою чергу, нормативно-правові акти в сфері праці мають досить різноманітний характер, вони поділяються на такі, що мають силу закону, підзаконні та локальні акти. При цьому, говорячи власне про трудове законодавство слід враховувати, що термін «трудове законодавство» розкрив у своєму Рішенні від 9 липня 1998 № 12-рп/98 Конституційний

Суд України (справа про тлумачення терміну «законодавство»). Відповідно до цього рішення термін «законодавство», який уживається в частині третій статті 21 Кодексу законів про працю України щодо визначення сфери застосування контракту як особливої форми трудового договору, треба розуміти так, що ним охоплюються закони України, чинні міжнародні договори України, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, а також постанови Верховної Ради України, укази Президента України, декрети і постанови Кабінету Міністрів України, ухвалені в межах їх повноважень та відповідно до норм Конституції України і законів України¹⁴.

Слід відзначити, що наявність достатньо великої кількості поточних законів, які регулюють різні аспекти трудових відносин чи інші групи відносин, що входять до предмету трудового права є характерною ознакою трудового законодавства України. Так, Верховною Радою України ухвалено цілу низку визначальних для правового регулювання трудових відносин законів, таких як наприклад, закони України «Про колективні договори і угоди» від 1 липня 1993 року № 3356-ХІІ, «Про відпустки» від 15 листопада 1996 року № 504/96-ВР, «Про оплату праці» від 24 березня 1995 року № 108/95-ВР, «Про охорону праці» від 14 жовтня 1992 року № 2694-ХІІ, «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» від 3 березня 1998 року №137/98-ВР тощо. Також є закони, які мають комплексний характер, регулюють різні за характером відносини, але містять норми трудового права: закони України «Про індексацію грошових доходів населення» від 3 липня 1991 року №1282-ХІІ, «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 13 грудня 1991 року №1977-ХІІ, «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 14 травня 1992 року № 2343-ХІІ тощо.

Крім того, щодо регулювання трудових відносин у межах наданих йому повноважень Президент України як глава держави видає відповідні укази: «Про запровадження на території України регіональних графіків початку робочого дня» від 26 квітня 1995 р. № 334/951 чи «Про заходи щодо вдосконалення роботи з кадрами в органах виконавчої влади, з керівниками підприємств, установ і організацій» від 19 травня 1995 року №381/95. Серед нормативних актів в сфері трудового законодавства помітне місце також займають постанови Кабінету Міністрів України: «Про застосування контрактної форми трудового договору з керівником підприємства, що є у державній власності» від 19 березня 1993 року № 203, «Про трудові книжки працівників» від 27 квітня 1993 року № 301, «Питання видачі, продовження дії та анулювання дозволу на застосування праці іноземців та осіб без громадянства» від 27 травня 2013 року № 437тощо).

Таким чином, протягом багатьох років в сфері регулювання трудових та тісно пов'язаних з ними відносин накопичився великий обсяг нормативно-правових актів, прийнятих у різні періоди, та які досить часто неузгоджені між собою. Крім того, до теперішнього часу правове регулювання праці здійснюється значною кількістю нормативно-правових актів різного рівня прийнятих органами і громадськими організаціями колишнього Союзу та Української РСР. До таких нормативних актів можна віднести, Указ Президії Верховної Ради СРСР «Про умови праці тимчасових робітників і службовців» від 24 вересня 1974 року № 311-09 або ж «Положення про умови праці надомників», яке було затверджене постановою Держкомітету СРСР з праці та соціальних питань та Секретаріату ВЦРПС від 29 вересня 1981 року № 275/17-99.

Враховуючи викладене вбачається, що в сучасних умовах оновлення усієї правової системи України систематизація законодавства про працю особливо необхідна. Метою такої систематизації має бути виявлення прогалин і суперечностей у правовому регулюванні трудових та тісно пов'язаних з ними відносин; скасування нормативних положень, що регулюють застарілі відносини; уніфікація норм трудового законодавства з нормами інших галузей права. На нашу думку, реформування трудового законодавства України має здійснюватися шляхом систематизації вже існуючих норм, що в подальшому сприятиме ефективній нормотворчій роботі щодо ліквідації прогалин у чинних законодавчих актах та забезпеченню розробки правових норм, що відповідають сучасним умовам ринкової економіки.

Традиційно в теорії права розрізняють три основні способи (форми) систематизації нормативно-правових актів: інкорпорацію, консолідацію та кодифікацію.

Інкорпорація – вид систематизації нормативно-правових актів, що полягає в їх упорядкуванні (розташуванні в тому чи іншому порядку) і технічній обробці, як правило, без зміни змісту норм права, виражених в нормативних приписах. Результатом інкорпорації є збірники, зібрання, зводи, де нормативні акти розташовуються за юридичною силою поєднаних актів, за предметною, хронологічною, алфавітною та іншими ознаками. Технічна обробка нормативно-правового акта полягає у наступному: з нього викидаються положення, що втратили силу; включаються внесені до них зміни і доповнення; виключаються положення, що не містять норм права; вилучаються відомості про осіб, які підписали нормативний акт. Така обробка робить нормативний матеріал зручним для практичного використання¹⁵. Інкорпорація здійснюється поза правотворчим процесом. Вона обмежується тільки обробкою нормативного матеріалу, його розташуванням у певному порядку. Головне призначення інкорпорації – впорядкування нормативних актів.

Інкорпорація може впливати і на правотворчу діяльність. Зокрема, тематична інкорпорація допомагає найповніше об'єднати акти однієї тематики або галузі права, того чи іншого виду правовідносин. Це сприяє виявленню можливих прогалин, полегшує пошук і використання нормативно-правових актів на практиці¹⁶.

Одним зі шляхів подолання множинності нормативних актів, що утворюються в будь-якій розвиненій правовій системі та мають один і той же предмет регулювання є консолідація законодавства. Це така форма систематизації, в процесі якої десятки, а часом і сотні нормативних актів з одного і того ж питання об'єднуються в один укрупнений акт. Такий акт затверджується правотворчим органом в якості нового, самостійного джерела права, а колишні розрізнені акти визнаються такими, що втратили силу. Консолідація – це своєрідний вид правотворчості, особливість якого полягає в тому, що новий, укрупнений акт не змінює зміст правового регулювання, не вносить зміни і новели в чинне законодавство. В процесі підготовки консолідованого акта всі норми колишніх актів розташовуються в певній логічній послідовності, розробляється загальна структура майбутнього акта. Здійснюється певна редакційна правка, зовнішня обробка розпоряджень з тим розрахунком, щоб всі вони викладалися єдиним стилем, використовувалася уніфікована термінологія. Усуваються протиріччя, повторення, виправляється застаріла термінологія, норми близького змісту об'єднуються в одну статтю (пункт)¹⁷. Результатом консолідації нормативного матеріалу є видання Зводу законів.

Слід відзначити думку вчених, що консолідація є проміжною ланкою між кодифікацією (поточною правотворчістю) та інкорпорацією¹⁸. Даний вид систематизації не має самостійного значення, оскільки виступає лише елементом інкорпорації або перехідним етапом від інкорпорації до кодифікації¹⁹. Таким чином, систематизація законодавства в теорії права розглядається як послідовний процес: від інкорпорації через можливу консолідацію до кодифікації.

Кодифікація – це впорядкування правових норм, яке супроводжується переробкою їх змісту, скасуванням застарілих і прийняттям нових норм права, об'єднанням нормативного матеріалу в єдину, логічно узгоджену, побудовану на наукових принципах систему. Кодифікація є, по суті, різновидом правоустановчого процесу. Якщо результатом поточного законодавства є утворення окремих законодавчих актів, то кодифікація впорядковує значну частину чинного законодавства, об'єднуючи їх у певній галузі права, змінюючи, доповнюючи і перетворюючи його. Кодифікаційний акт регулює важливу, значну і досить велику галузь суспільних відносин, юридично оформлює і закріплює найсуттєвіші та найстабільніші відносини, що склалися в суспільстві.

Ефективність дії кодифікаційного акта залежить від того, наскільки точно законодавець врахував тенденції розвитку й динаміки суспільних процесів у своїй країні²⁰. При кодифікації має місце не лише зовнішнє упорядкування нормативного матеріалу, його розташування в певному порядку, але й перегляд норм, що містяться в законах та інших нормативних актах, скасування застарілих та неефективних, вироблення нових, заповнення прогалин, усунення дублювання, розбіжностей й протиріч, їх узгодження²¹. Кодифікація законодавства – це форма докорінної переробки діючих нормативних актів в певній сфері відносин, спосіб якісного упорядкування законодавства, забезпечення його узгодженості і компактності, а також розчищення нормативного масиву, звільнення від застарілих норм, що не виправдали себе²².

Слід погодитись з думкою О.М. Ярошенко, що характерна для трудового права єдність свідчить про внутрішній нерозривний зв'язок усієї сукупності норм, що впорядковують відносини у галузі праці. Загальність принципів, вихідних положень у регламентуванні відносин цієї царини на всій території України, взаємозв'язок основних трудових прав та обов'язків сторін трудових правовідносин – працівників і роботодавців визначають єдність правового регулювання праці. Показником такої єдності є передусім КЗпП України – єдиний кодифікований акт²³. Як зазначає В.І. Щербина, кодифікований нормативний акт про працю – це єдиний юридично та логічно цільний внутрішньо узгоджений законодавчий акт, який визначає юридичні особливості трудового права та його основні інститути²⁴. Безумовно на часі прийняття нового кодифікованого нормативно-правового акту, який регулюватиме трудові та тісно пов'язані з ними відносини. Актуальність його прийняття не викликає сумніву, адже остання кодифікація законодавства у галузі праці проводилася в радянські часи за умов планової економіки з адміністративно-командними методами управління, що безумовно вплинуло на зміст Кодексу законів про працю 1971 року, що діє до цього часу в Україні.

Як зазначає Т.А. Занфірова, проект Трудового кодексу України є своєчасною відповіддю на виклики реалій сьогодення у сфері регулювання трудових відносин з урахуванням стратегічних цілей концепції сталого розвитку держави і світу, що модернізується. Метою розроблення та прийняття Трудового кодексу України є визначення основних принципів і механізмів реалізації трудових прав і гарантій працівників, створення належних умов праці й забезпечення захисту інтересів працівників і роботодавців в умовах ринкової економіки з урахуванням положень міжнародно-правових документів з питань праці. У проекті Трудового кодексу здійснено спробу кодифікувати й уніфікувати трудове законодавство, зокрема закони України «Про оплату праці», «Про

відпустки», «Про колективні договори й угоди», «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів) і частково Закон України «Про оплату праці». Норми проекту Трудового кодексу України спрямовані на адаптацію трудового законодавства України до Європейської соціальної хартії та інших міжнародно-правових актів: Загальної декларації прав людини, Міжнародного пакту про економічні, соціальні й культурні права, Конвенції та рекомендації Міжнародної організації праці²⁵.

В свою чергу, на нашу думку, розроблювані проекти трудових кодексів, в тому числі останній, що зареєстрований 22.04.2013 р. за № 2902²⁶ не містять нових підходів до регулювання трудових та тісно пов'язаних з ними відносин, а лише об'єднують існуючі закони та підзаконні нормативно-правові акти в сфері праці, які після запровадження нового кодифікованого акту мають втратити свою силу. Зазначені обставини, в свою чергу, обумовлюють важкість сприйняття багатьох положень проекту кодексу, порівняно з чинним законодавством про працю, при цьому ряд його положень мають внутрішню суперечливий характер та підлягають подальшому доопрацюванню.

В цьому контексті слід зазначити, що поряд із кодифікацією трудового законодавства України варто враховувати як проміжний етап до системної правотворчості також можливість і доцільність здійснення систематизації законодавства про працю шляхом інкорпорації. Не змінюючи змісту правового регулювання, інкорпорація дозволить привести у чітку систему ті нормативно-правові акти в сфері праці, які уже створені правотворчими органами, що дасть змогу виявити всю сукупність нормативних приписів та прогалин в правовому регулюванні трудових та тісно пов'язаних з ними відносин та впорядкувати їх.

В свою чергу, проведена інкорпорація трудового законодавства в подальшому стане підґрунтям для здійснення суттєвої переробки нормативного матеріалу і, як результат, розробки найбільш прийнятної для нашої країни моделі трудового законодавства. Адже фактично аналізуючи проекти трудових кодексів України, що були зареєстровані у Верховній Раді України, можна дійти висновку про неможливість віднесення їх положень до таких, що є сучасними та революційними для подальшого регулювання трудових правовідносин в нашій державі, оскільки сформовані вони на фундаменті існуючого, соціалістично-вираженого трудового законодавства та являють собою компіляцію його норм, які в добу розвинених економічних відносин вже не мають належного застосування.

На підставі вищевикладеного хотілось би зазначити, що саме систематизація законодавства про працю, на нашу думку, виступатиме важливою передумовою забезпечення якості і ефективності правового

регулювання трудових відносин, зміцнення законності та правопорядку. В свою чергу, недоліки сучасного законодавства про працю обумовлені внутрішніми суперечностями та відсутністю чітко визначених пріоритетів його розвитку в умовах ринкової економіки, що вимагає розробки теоретичних підходів щодо його систематизації з метою подальшого удосконалення. Саме тому на сучасному етапі вбачається необхідним здійснювати систематизацію діючого законодавства про працю, упорядкування та об'єднання його складових в узгоджений, цілісний механізм шляхом офіційної інкорпорації, яка в подальшому дозволить здійснити його ефективну кодифікацію зі збереженням випробуваних часом правових конструкцій та розробкою нових, таких що відповідають сучасним умовам ринкової економіки.

1. *Занфірова Т.А.* Вдосконалення правового регулювання трудових відносин в умовах трансформації сучасного суспільства / Занфірова Т.А. // Трудове законодавство: шляхи реформування: матеріали II Всеукраїнської наук.-практ. конф (м. Харків, 12 квіт. 2013 р.); за заг. ред. К.Ю.Мельника / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х. : ХНУВС, 2013. – С. 19-22. 2. *Рахманіна Т.Н.* Соотношение кодификации и текущего правотворчества в процессе создания Свода законов / Рахманіна Т.Н. // Проблемы совершенствования советского законодательства. – М., 1983. – Вып. 27. – С. 40-51. 3. *Каринский С.С.* Система и систематизация трудового законодательства [Электронный ресурс] / С.С. Каринский // Правоведение. – 1980. – № 4. – Режим доступа : <http://law.edu.ru/article/article.asp?articleID=186942>. 4. Там же. – С. 20-31; *Александров Н.Г.* Теоретические вопросы кодификации законодательства о труде союзных республик / Н.Г. Александров // Советское государство и право. – М. : Наука, 1957. – № 4. 5. *Проблемы общей теории права и государства* : учебник для вузов / под общ. ред. академика РАН, д.ю.и., проф. В. С. Нерсесянца. – М. : Норма, 2004. – С. 348. 6. *Актуальные проблемы теории государства и права* : учеб. пособие / [М.М. Рассолов, В.П. Малахов, А.А. Иванов] ; 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ЮНИТИ-ДАНА : Закон и право, 2011. – С. 217. 7. *Скакун О. Ф.* Теорія держави і права (Енциклопедичний курс) : підручник / Скакун О.Ф. [вид. 2-ге, перероб. і допов.]. – Х. : Еспада, 2009. – С. 376. 8. *Загальна теорія держави і права* : підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / [М. В. Цвік, В. Д. Ткаченко, Л. Л. Богачова та ін.]; за ред. М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченка, О. В. Петришина. – Х. : Право, 2002. – С. 330. 9. *Актуальные проблемы теории государства и права* : учеб. пособие / [М.М. Рассолов, В.П. Малахов, А.А. Иванов] ; 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ЮНИТИ-ДАНА : Закон и право, 2011. – С.218. 10. *Скакун О. Ф.* Цит. праця. – С. 376. 11. *Актуальные проблемы теории государства и права*: учеб. пособие / М.М. Рассолов, В.П. Малахов, А.А. Иванов. – 2-е изд., перераб. и доп. – С.217-218. 12. *Трудове право України* : підручник / за ред. Н.Б. Болотіної, Г.І. Чанишевої [2-ге вид., стер.]. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2001. – С. 52. 13. *Трудове право України*: Академічний курс : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / за ред. П. Д. Пилипенка [2-е вид., перероб. і доп.]. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. – С. 108. 14. *Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлу-*

мачення ч. 3 ст. 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміну «законодавство») від 9 липня 1998 № 12-рп/98 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-98>. **15.** Скакун О. Ф. Цит. праця. – С. 378. **16.** Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів [М.В. Цвік, В.Д. Ткаченко, Л.Л. Богачова та ін.]; за ред. М.В. Цвіка, В.Д. Ткаченка, О.В. Петришина. – С. 330-331. **17.** *Проблемы общей теории права и государства* : учебник для вузов / под общ. ред. академика РАН, д. ю. и., проф. В.С. Нерсесянца. – М. : Норма, 2004. – С. 359. **18.** Скакун О.Ф. Цит. праця. – С. 379. **19.** *Загальна теорія держави і права* : підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів [М.В. Цвік, В.Д. Ткаченко, Л.Л. Богачова та ін.]; за ред. М.В. Цвіка, В.Д. Ткаченка, О.В. Петришина. – С. 331. **20.** Там само. – С. 331-332. **21.** Скакун О.Ф. Цит. праця. – С. 376. **22.** *Проблемы общей теории права и государства* : учебник для вузов / под общ. ред. академика РАН, д. ю. и., проф. В.С. Нерсесянца. – М. : Норма, 2004. – С. 360. **23.** *Трудове право* : підручник / [В.В. Жернаков, С.М. Прилипко, О.М. Ярошенко та ін.]; за ред. В.В. Жернакова. – Х. : Право, 2013. – С. 77. **24.** *Трудове право України* : підручник / за ред. В.С. Венедіктова. – К. : Істина, 2008. – С. 55. **25.** Занфірова Т.А. Цит. праця. – С. 19-22. **26.** *Проект Трудового кодексу України зареєстрований 22 квітня 2013 року за № 2902* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=46746.